

Les excavacions olímpiques

Arqueologia, política i economia

per Edwin Kiester

Les troballes arqueològiques de Nemea i Olímpia han permès conèixer i reconstruir no solament l'origen dels jocs olímpics panhel·lènics sinó tanmateix seguir l'evolució dels jocs en el decurs del temps antic. Els autors remarquen el paral·lelisme existent entre aquesta evolució i l'esperit que envolta els jocs olímpics en l'actualitat. Els jocs olímpics actuals haurien degenerat en una cursa entre els estats, on victòria esportiva cal identificar-la amb prestigi polític, i els interessos comercials no hi són aliens.

Setmanes abans de començar els Jocs Olímpics de 1980, ja s'havien fet sentir els primers aplaudiments i els primer xiulets. Els americans s'afanyaven a protestar contra el tractament de la Unió Soviètica als seus dissidents; altres nacions amenaçaven amb boicots si l'Àfrica del Sud o Taiwan participaven als Jocs. Els països capitalistes, socialistes i del Tercer Món s'havien dedicat assíduament a formar atletes per fer-se seves les victòries polítiques que envolten cada medalla. La NBC va guanyar els drets de televisió dels Jocs d'Estiu amb una oferta rècord de 87 milions de dòlars, després d'una dura batalla amb les cadenes de la competència.

Però els drets van costar a la cadena alguna cosa més que diners. En el centre emissor de Moscou, els equips de la NBC eren vetllats per tècnics soviètics que s'albiraven com a possiblesensors. Un director de la NBC admetia: "Si ens volen tancar les clavilles, ho poden fer, perquè estem en el seu terreny de joc."

Tot aquest esclat de maniobres polítiques, patriotisme i regateigs comercials, ¿tenia veritablement alguna cosa en comú amb els Jocs Olímpics originals?

Podem jugar-vos-hi alguna cosa que sí.

En la fantasia del cronista d'esports i en la retòrica del Comitè Olímpic Internacional, els Jocs de l'època clàssica eren purs i incorruptes, hi competien els millors atletes del món civilitzat dins un ambient no comercial de pau i bona voluntat. L'esperit iniciat a Olímpia l'any 776 aC és considerat

encara com la més noble manifestació d'amistat internacional, de tal manera que les rivalitats entre els governs es resolien en el camp de joc en comptes de fer-ho en el camp de batalla, i amb la presència de competidors amateurs que no aspiraven a altre premi que a la corona de llorer.

Però tot això, els arqueòlegs i coneixedors de l'època clàssica ho veuen altrament: quan s'enfrontaven grecs amb grecs, la política, la professionalitat i la caixa enregistradora formaven tanta part dels Jocs com les curses.

En els Jocs grecs no s'esdevingué res tan horrorós com l'atac palestí contra l'equip israelità a Munic l'any 1972, però a cada convocatòria es produïen boicots i protestes polítiques. L'equivalent d'en Mark Spitz en el món panhel·lènic va ser un atleta que triomfà absolutament als quatre escenaris dels Jocs: Olímpia, Delfos, Ístmia i Nemea. D'altra banda, això no ho hagués pogut aconseguir cap atleta d'Elea, ja que els eleates tenien prohibida la participació en els Jocs promoguts a Ístmia pel seu principal enemic: Corint. Els atletes eleates tan sols podien aspirar a tres-quarts d'immortalitat...

Les competicions atlètiques a la Grècia Clàssica

En aquells temps no es venien samarretes ni pepsi-coles, però les arenes eren plenes de parades de re-

frescos i de *souvenirs*, i s'hi venia qual-sevol cosa: des de vi i formatge a estatuetes de Zeus o reproduccions de les medalles dels guanyadors. Els beneficis dels mercaders locals eren tan grans, que dues ciutats-estat, Kleonai i Argos, lluitaren aferrissadament per obtenir els drets d'organitzar els Jocs de Nemea. Fins i tot l'art treia profit de les competicions. El poeta clàssic Píndar confessava en els seus escrits que ell freqüentava els Jocs llogant les seves aptituds per dedicar odes improvisades als vencedors.

La major part dels nostres coneixements sobre l'atletisme panhel·lènic provenen de la literatura clàssica, i són comprovats també per gairebé un segle d'excavacions arqueològiques a Olímpia, Delfos i Ístmia. Les excavacions del darrer jaciment dels Jocs a Nemea (80 milles al sud-oest d'Atenes, al Peloponès) confirmen alguns detalls i aporten dades noves i importants. Enmig de camps d'oliveres, a l'ombra de les tres columnes que resten del Temple de Zeus, els investigadors de la Universitat de Califòrnia han estat excavant acuradament una àrea de 28 acres, on cada dos anys es concentraven centenars d'atletes i milers d'espectadors en un esdeveniment "entre Lorda i una fira estatal", com l'anomena Stephen G. Miller, el director de l'expedició arqueològica. "Venien d'arreu de la Península, de les Illes i d'Àsia Menor, i s'hi quedaven de deu a quinze dies", explica Miller, professor agregat d'Història Antiga a Berkeley. "Menjaven, bevien, celebraven els seus rituals i acudien a les competicions per animar els seus favorits. Abandonaven deixalles de gerres trencades, plats, monedes i estatuetes."

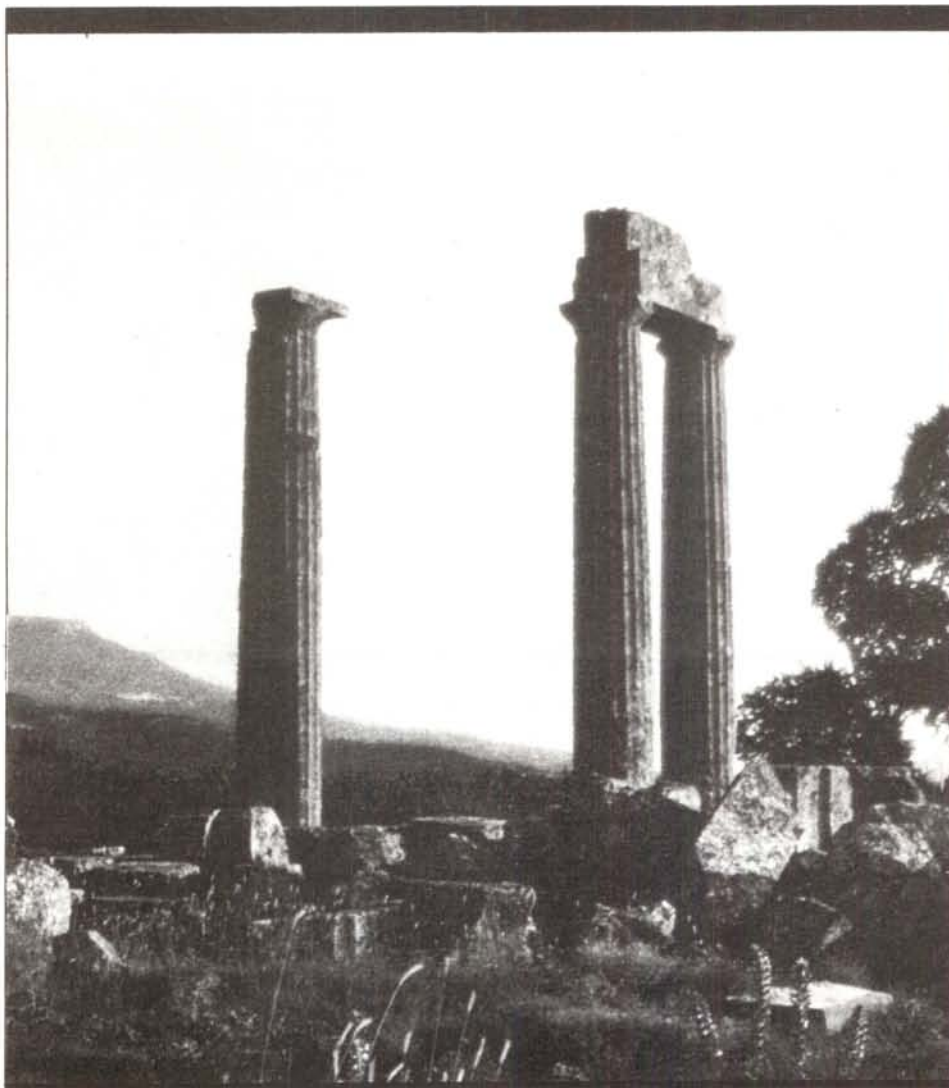

Fig. 1.-
Les tres columnes que resten del temple de Zeus (2.500 anys) s'elevan enmig d'un camp d'oliveres a Nemea, a 80 milles al sud-oest d'Atenes.

Miller es considera a si mateix, no com un erudit de l'època clàssica, sinó com un arqueòleg d'aquesta època, i explica la diferència entre ambdós d'aquesta manera: "L'un escorcolla la biblioteca i l'altre escorcolla la terra."

Set anys "d'escorcollar la terra" han permès que aflori una imatge bastant detallada de Nemea i dels Jocs. La progressiva acumulació de dades ens proporciona una idea de com es desenvolupaven les competicions atlètiques a la Grècia clàssica.

Els Jocs es celebraven seguint un cicle de quatre anys. L'Olimpiada, com que era la més antiga i prestigiosa, en constituïa la principal celebració. Nemea va ser el darrer emplaçament afegit al cicle, l'any 573 aC., dos segles més tard que comencessin els Jocs a Olímpia. Una llegenda conta que els Jocs de Nemea van ser instituïts pel rei Licurg en memòria del seu fill (Ofeltes), que va morir allí. Es deia que l'oracle de Delfos havia advertit a Licurg que els peus del seu infant no havien de tocar mai a terra fins que pogués caminar. Però un dia, la dida del nen el va deixar sobre un jaç de fulles d'api silvestre mentre anava a oferir aigua als "Set contra Tebes", i Ofeltes va ésser mossegat

fatalment per una serp. El varen enterrar a Nemea. Sembla que en honor d'Ofeltes, tradicionalment, els jutges dels Jocs de Nemea vestien de negre i els guanyadors rebien una corona d'api.

Excavacions arqueològiques

"Des del punt de vista arqueològic", diu Miller, "Nemea és un jaciment ideal. Va estar molt al marge dels principals corrents de la història grega. Tampoc no s'hi van lliurar principals corrents de la història grega. Tampoc no s'hi van lliurar batalles importants en els darrers anys, ni es van construir grans ciutats al damunt."

A finals de la primavera de l'any 1978, quan s'estava excavant l'àrea central de l'estadi, colgada a vint-i-un peus i mig per la terra que s'havia anat acumulant a causa de l'erosió, els arqueòlegs descobriren la boca d'un túnel amagat que conduïa a l'arena. El túnel, que era per on entraven els

atletes a l'estadi, presentava un sostre amb volta, construcció molt inusual a Grècia en aquell període, tenint en compte que la norma era l'estructura porticada. Les setmanes següents, es va acabar d'obrir tot el túnel i se'n va poder seguir una mica la història. Els atletes, mentre esperaven el seu torn en la fredor de sota terra, havien gravat llurs noms a les parets calcàries. Un d'ells era Telastas, campió de boxa molt anomenat, del qual ha quedat record escrit. La seva presència a Nemea pot situar-se pels voltants de l'any 330 aC. Això vol dir que el túnel potser és l'exemple més llunyà de construcció amb volta a Grècia. Segons Miller, probablement va ser adoptada d'Àsia Menor per les tropes conqueridores d'Alexandre el Gran.

Una segona troballa ajuda a explicar com es corrien les curses de distància, ja que els estadis no tenien pista oval. A l'extrem sud de l'estadi de Nemea i al capdavant de les línies de cursa, els excavadors varen destapar un pedestal de pedra enfonsat a terra, que feia de base d'un pilar vertical. Pel que sembla, els atletes corrien els 600 peus de llargada de la pista, giraven al voltant del pilar i tornaven al punt inicial. Anteriorment es creia que cada atleta girava a la seva pròpia faixa de pista, però el pedestal de pedra indica que tenien un punt de gir comú.

El descobriment de senyals cada 100, 200, 300 i 400 peus al llarg de totes les línies de cursa, confirma que la mida del peu emprada en els Jocs de Nemea era de 29,6 cm. També es tenen alguns indicis de les tècniques de sortida, a partir del descobriment d'uns pilons d'arrencada i d'un clot des d'on, presumiblement, el que feia

Fig. 2

L'entrada del túnel on els atletes esperaven per entrar a l'estadi, actualment és oberta. El sostre amb volta d'aquest túnel era inusual en aquell període a Grècia, quan la norma era l'estructura porticada.

el senyal d'arrencar estirava un cordill per tal que els corredors sortissin tots alhora.

L'any 1979, els arqueòlegs varen trobar part dels fonaments d'un edifici que podia ben bé ser una palestra, una gran estructura semicoberta, probablement annexa a una zona de pràctiques encara per descobrir. La palestra podia incloure un pati obert per exercitar-se i practicar la boxa i la lluita, i podia estar voltada de vestuaris, banys i estances dels entrenadors.

Si confegim els detalls dels Jocs, les excavacions assenyalen unes fites en la història de Nemea. La terrissa trencada i les monedes atesten un període de 100 anys de Jocs celebrats en aquest emplaçament, seguits d'un període de gran expansió amb la construcció d'un altar nou. Un jaciment d'armes indica que es va produir una batalla, prèviament desconeguda, durant la qual es va cremar el temple. Pel que sembla, els Jocs es traslladaren després a Argos, i el recinte de Nemea va romandre abandonat gairebé 70 anys. Aleshores es construïren de nou un temple, una palestra i un estadi. Probablement, la reconstrucció va ser obra de Filip de Macedònia i del seu fill Alexandre el Gran. Després de la mort d'Alexandre, els Jocs oscil·laren entre Nemea i Argos fins als voltants de l'any 100 aC., quan Nemea va ésser saquejada de nou i els vencedors van colgar els pous per impossibilitar-ne la reconstrucció. Els Jocs es celebraren a altres llocs fins a l'any 373 dC., quan l'emperador de Roma Teodosi I, cristià, va considerar que eren pagans i els abolí.

L'any 1973 només s'havia excavat prop del 10% del jaciment de Nemea, i fou aleshores quan la Universi-

tat de Berkeley va rebre del govern grec un dels tres permisos d'excavació per cinc anys atorgats a l'American School of Classical Studies d'Atenes. L'Escola va assignar l'excavació a Miller, un estudiós de l'època clàssica format a Princeton i gran afeccionat als esports, i a la seva muller Stella Grobel Miller, professora agregada d'Història Clàssica a Stanford. Cada any es reunia l'expedició formada pels Miller i sis estudiants postgraduats americans en el jaciment de Nemea, que té unes dimensions equivalents a deu illes d'una ciutat. Per llei, només els grecs podien realitzar les feines manuals, i fou així com cinquanta homes i dones del país van ser entrenats per picar i cavar amb cura i per estar atents a qualsevol llum verda, que podia significar la troballa d'una moneda de bronze, i al subtil canvi en la composició del sòl, indicatiu d'una fita en la història.

El principal edifici del jaciment era el temple enrunat; les columnes que en resten sobresurten 45 o 50 peus per damunt de les vinyes. Els excavadors han delimitat el contorn de la planta del temple observant la posició dels pilars caiguts al voltant del seu perímetre. Un altar excepcionalment llarg s'estenia uns 150 peus perpendicularment al temple. Més enllà d'aquest, s'han trobat els fonaments de nou pavellons posats en fila. Aquests "oikoi" van ésser construïts i mantinguts per poderoses ciutats-estat per a l'ús dels seus ciutadans i atletes durant els Jocs. Assenyala Miller: "Alguns d'ells tenien serveis de cuina i menjadors per celebrar àpats rituals". Encara més enllà, s'aixecaven els edificis seculars: un hotel, les parades de concessionaris i una casa de

banys de la qual es conserven vuit cossis intactes.

L'estadi té una llargada total d'aproximadament un quart de milla, amb un pendent moderat. És situat dins d'una fondalada natural, i les parets d'aquesta proporcionaven fileres de seients, les tres primeres excavades a la roca. Aquestes grades i la pròpia vessant podien acollir uns 40.000 espectadors. Un canal de pedra tot al llarg de la pista, amb una pica cada 100 peus, duia aigua potable als espectadors i atletes.

Manifestacions esportives

Què sabem de les manifestacions pròpiament esportives dels Jocs?

"Pel que fa a aquestes", explica Miller, basant-se tant en les fonts històriques com en els descobriments de la seva expedició, "es tractava sobretot de curses i d'atletisme, intercalant-hi lluita, boxa i equitació. A Delfos també es feien competicions de flauta i de lira, i sembla que a Ístmia hi havia curses de petites embarcacions.

La cursa pedestre bàsica era la de l'*stadion* (d'aquí La cursa pedestre bàsica era la de l'*stadion* (d'aquí prové precisament el nom d'estadi), un esprint de la llargada de la pista, equiparable a la cursa actual dels 200 metres. També hi havia la doble, d'anada i de tornada, equivalent a la cursa actual dels 400 metres. La *dolíchos* era la cursa de distància màxima; probablement es corria vint o vint-i-quatre

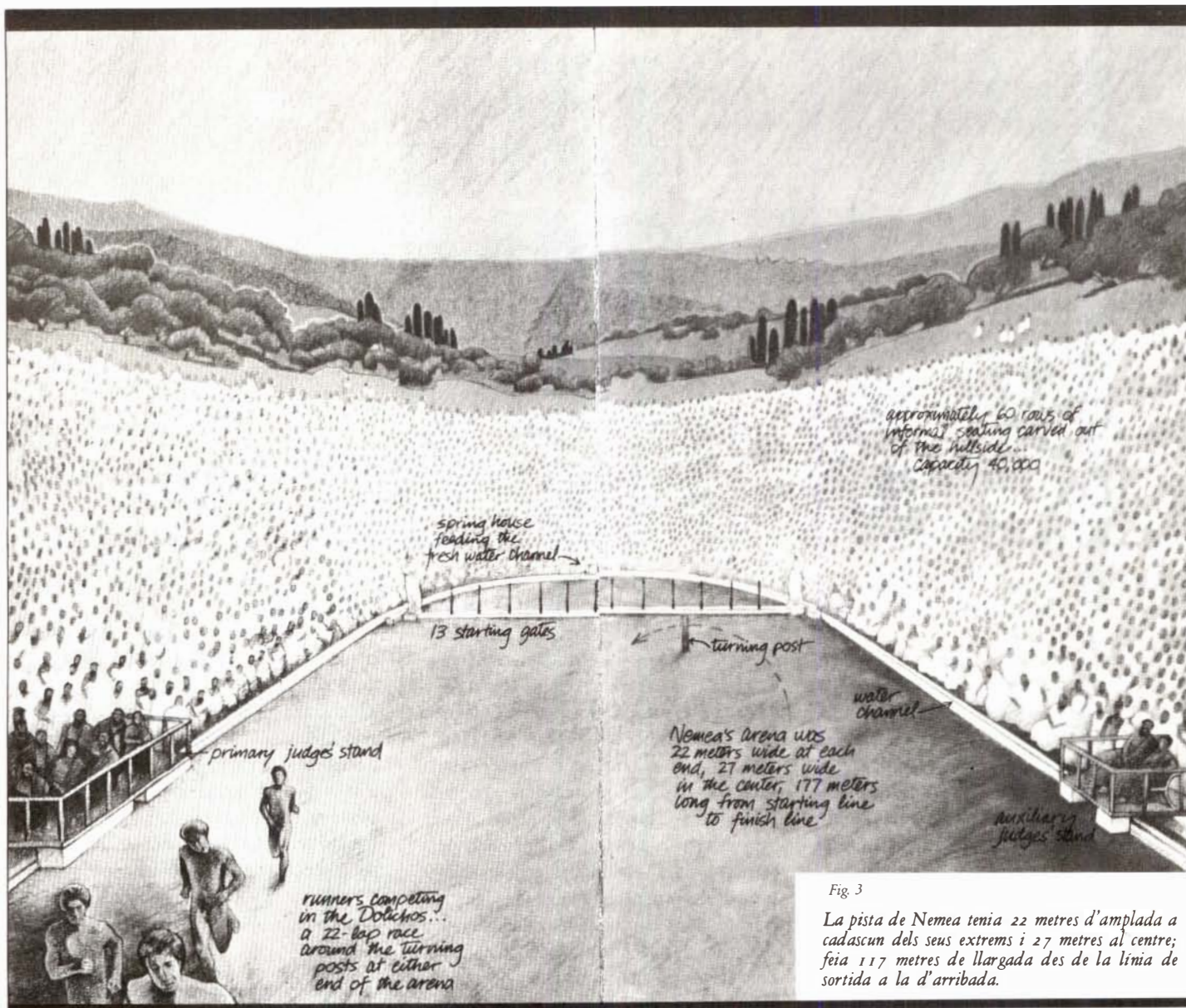

Fig. 3

La pista de Nemea tenia 22 metres d'amplada a cadascun dels seus extrems i 27 metres al centre; feia 177 metres de llargada des de la línia de sortida a la d'arribada.

vegades la llargada de la pista. Així mateix n'hi havia una de guerrers armats; corrien la doble longitud de la pista amb escuts, cascs i gamberes.”

La boxa que s'hi practicava avui dia ens semblaria massa brutal. Els combatents no portaven guants, sinó tires de cuir que embolicaven els seus artells. El combat continuava fins que un dels contendents manifestava que ja no podia més. Regles semblants de rendició incondicional regien el pancraci, una modalitat de lluita que permetia la utilització de qualsevol tàctica, llevat la de mossegar i treure els ulls... Un campió imbatut durant molt de temps era especialista a trencar els ossos dels dits dels seus oponents. En un combat, Arrichion, tres vegades campió, estava aplicant una clau especialment dolorosa en el turmell del seu contrari mentre aquest intentava d'estrangular-lo: Arrichion va morir escanyat just en el moment que l'altre aixecava la mà per rendir-se. Arrichion va aconseguir un títol pòstum.

Els que practicaven la lluita s'enfrontaven en una zona marcada amb

guix. Quan eren abatuts a terra, quedaven els senyals reveladors del guix sobre les seves espatlles. Tres caigudes d'un dels contrincants sobre un total combinat de cinc significaven la victòria de l'altre.

Les competicions eqüestres incloïen una cursa a cavall, una amb carros de dos cavalls i una altra amb carros de quatre cavalls.

A diferència de les Olimpíades actuals, els Jocs Panhel·lènics eren reservats estrictament als homes. No hi havia competicions femenines. Les dones podien tenir cavalls de competició, però a elles no els era permès d'assistir a les curses. A més, les noies solteres tampoc no podien anar d'espectadores, potser perquè els atletes competien nus, ni tan sols amb una fulla de figuera que els tapés...

“No obstant això, per a molta gent”, explica Miller, “els Jocs eren un esdeveniment que passava a segon terme. Plantaven les seves tendes i acampaven pels voltants; es feien el menjar i visitaven les parades de *souvenirs* i de refrescs. Tothom hi era.

Fins i tot hi havia prostíbuls temporers, i el mateix Heròdot instal·lava als Jocs la seva tribuna d'orador.”

Trofeus i rivalitats

Com en els Jocs moderns, els atletes competien individualment, però les rivalitats entre les diferents ciutats-estat eren molt fortes. Quan s'anunciava el vencedor, deien el seu nom propi, el nom del seu pare i també el de la ciutat-estat d'on provenia, l'equivalent de tocar l'himne nacional com es fa ara. Per a un atleta representava un gran orgull poder dir, per exemple, que havia estat “el primer jònic a qui es dedica una estàtua” a Olímpia en honor de la seva victòria. Les ciutats-estat enviaven grups

Fig. 4.-
Vista aèria de l'actual jaciment de Nemea. Al fons,
l'estadi. El temple de Zeus es pot apreciar al costat
esquerre.

d'animadors a l'estadi, i en arribar a casa, els triomfadors eren aclamats d'animadors a l'estadi, i en arribar a casa, els triomfadors eren aclamats per una llarga desfilada de gent.

Havent-hi en joc el prestigi polític, diverses ciutats-estat es van dedicar a promocionar les proeses dels seus atletes. Fou així com Kroton, una petita colònia grega al sud d'Itàlia, va aconseguir el 45% de les victòries de les quals es té notícia en la cursa de l'*stadion*, entre els anys 600 i 500 aC. Com passa a Alemanya Oriental en els nostres dies, "òbviament es dedicaven a fabricar atletes", ens diu Miller. Els monarques i caps polítics estaven tan àvids de victòria que almenys en dos casos registrats, els campions van ésser persuadits de desertar de la seva pròpia ciutat-estat per competir sota una nova bandera.

Els trofeus només es donaven als vencedors. Els que quedaven en segon o tercer lloc no rebien res. D'altra banda, cadascun dels quatre Jocs principals tenia el seu propi distintiu del primer premi: a Olímpia lliuraven una corona de fulles d'olivera, a Delfos de llorer, a Ístmia de pi i a Nemea d'api silvestre. Els guanyadors també tenien el menjar de franc de per vida, concedit pels seus estats d'origen.

Els beneficis van esdevenir tan importants, que amb el temps els atletes professionals van anar desplaçant els amateurs de les competicions. En temps d'Alexandre el Gran, hi havia atletes triomfadors que es traslladaven contínuament de competició en competició; llogaven entrenadors professionals, muntaven taulats per entrenar-se i seguien dietes especials.

El professionalisme aviat engendrà corrupció. "Només en tenim set o vuit casos registrats a Olímpia", ens diu Miller, "però el fet és que se'n produïren. No obstant això, les multes eren molt severes. L'atleta que havia acceptat un suborn era expulsat definitivament de qualsevol competició en aquell recinte i fortament multat. Els diners s'oferien com a tribut a Zeus. A l'entrada de l'estadi d'Olímpia s'arreglaven estàtues erigides amb diners provinents de les multes."

Conta Miller que els campions "aviat convertiren el prestigi en diners". Malgrat que els Jocs Panhel·lènics no atorgaven premis en metàl·lic, moltes altres competicions locals i regionals n'oferien. Algunes ciutats-estat fins i tot lliuraven pensions als seus triomfadors. El fet de rebre-les no comprometia gaire el futur benestar econòmic dels atletes, perquè

molts d'ells es guanyaven ben bé la vida participant en exhibicions pagades i en aparicions en públic. Alguns van utilitzar la seva fama per ficar-se en política quan encara intervenien en els Jocs Panhel·lènics. Teàgenes de Tassos, per exemple, va aconseguir el liderat de la seva illa gràcies a més de 1.200 victòries esportives.

Però de tots els atletes que utilitzaren les competicions panhel·lèniques com a trampolí, el que va arribar més lluny va ser Filip de Macedònia, el primer home que va aconseguir la unificació dels grecs, que estaven sempre lluitant entre ells. Filip va saber treure partit de les seves victòries dels anys 356 i 348 aC. en les curses de carros a Olímpia, a les quals afegí les posteriors les curses de carros a Olímpia, a les quals afegí les posteriors victòries militars i aliances diplomàtiques, i arribà finalment a obtenir el domini polític de Grècia. "Aquest", considera Miller, "representa un rècord olímpic que no ha estat mai superat."

Edwin Kiester Jr.